

ZÂHİRÎ VE SELEFÎ DİN YORUMU

KURAMER

İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi
Kur'an Araştırmaları Merkezi Yayınları

KURAMER Yayınları: 41

İlmi Toplantılar Serisi: 11

ZÂHİRÎ VE SELEFÎ DİN YORUMU

Editör

Prof. Dr. Sönmez Kutlu

Yayın Koordinatörü

M. Turan Çalışkan

Kapak ve Sayfa Tasarımı

Furkan Selçuk Ertargin

Sempozyum Yeri ve Tarihi: 28 Nisan 2018

İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM), Bağlarbaşı, Üsküdar/İstanbul

Basım ve Cild: Asya Basım Yayın San. Tic. Ltd. Şti.

15 Temmuz Mah. Gülbahar Cad. No: 62/B Güneşli-Bağcılar/İstanbul

Tel: 0212 693 00 08

Sertifika No: 36150

Birinci Basım: İstanbul, Kasım 2019

ISBN 978-605-9437-35-6

© Her hakkı mahfuzdur.

Yayıncının izni olmadan hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Kaynak gösterilmek şartıyla iktibas edilebilir.

KURAMER

Elmalıkent Mah. Üniversite Cad. No: 4 B Blok Kat: 3 34764 Ümraniye / İstanbul

+90 216 474 08 60 / 2910

www.kuramer.org

Dr. İsmail Akkoyunlu
Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Zâhirî-Selefî Din Yorumu Sempozyumu Değerlendirme ve Müzakere Metni

Din, Allah tarafından peygamberler aracılığıyla insanlara gönderilen ilâhî kanunlar manzumesidir. Kendi içerisinde sistematik bir bütünlük oluşturan vahye dayalı din olgusu, insan zihni ile temasının ardından farklı anlaşma biçimleri şeklinde varlık âlemine taşınmıştır. Böylece karşımıza birbirinden farklı din anlayışları çıkmıştır. Birer zihniyet olarak da adlandırılabilir olan din anlayışları, zamanla bütüncül bir anlayış kazanarak, teoloji ve fıkıh üreterek aynı zamanda toplumsal taban kazanarak *mezhep* adı verilen birey ürünü yapıları oluşturmuştur. Mezhepler, din anlayışlarının oluşturmuş olduğu zemin üzerine oturan anlam çerçeveleri olmakla birlikte, bu yapıları, kendilerine kaynaklık eden zihniyetlerden bağımsız düşünmek mümkün değildir. Dolayısıyla İslâm düşünce tarihinde çok farklı şekillerde varlık kazanan ve değişik fırka ya da mezheplere zemin oluşturan zihniyet ve din anlayışlarının kapsamlı ve analitik bir biçimde tartışılması son derece önemlidir.

İslâm medeniyetinin düşünce atlasına göz atıldığında akılcılık, nakilcilik, Bâtınîlik, Zâhirîlik ve Selefîlik gibi birçok zihniyetin temsil imkânı bulunduğu görülmektedir. Bu zihniyetlerin fikhî ya da siyasî-itikadî İslâm mezhepleriyle olan ilişkisi bir yana, bu din anlayışlarının müstakil olarak açığa çıkarılması yönündeki çabalar takdire şayandır. Bu doğrultuda Kur'an Araştırmaları Merkezi (KURAMER) geçtiğimiz yıl Bâtınîlik olgusu çerçevesinde "Kur'an'ın Bâtınî ve İşârî Yorumu" başlıklı bir sempozyum düzenlemiş ve bu zihniyet, konunun uzmanları tarafından derinlemesine tahlil edilmiştir. Bu

yıl ise KURAMER, en az Bâtınîlik kadar önem arz eden bir başka zihniyeti gündemine alarak “Selefi-Zâhirî Din Yorumu” başlıklı bir sempozyum düzenlemiştir. Toplam iki oturum dört tebliğden oluşan sempozyumda sunulan bildiriler, yedi müzakereci tarafından müzakere edilmiş ve tartışma konuları katılımcıların da soru ve katkılarıyla derinlemesine ele alınmıştır. Böylece selefi-zâhirî din anlayışının ilmî, kültürel ve siyasal yansımaları farklı açılardan analize tâbi tutulmuştur.

Sempozyumun açılış konuşması, Sayın Prof. Dr. Ali Bardakoğlu tarafından yapılmıştır. Bardakoğlu, konuşmasında Kur’an’ın ve İslâm’ın anlaşılmasına dönük olarak KURAMER tarafından daha önce gerçekleştirilen ilmî faaliyetlere değinmiş ve bu tür faaliyetlerin devam edeceği mesajını vermiştir. Üniversitelerin ilim hayatındaki önemine değinen Bardakoğlu, bu kurumları farklı fikirleri bir arada yaşatan, bu farklı fikirleri belirli bir metodoloji çerçevesinde ele alan ve tüm bu süreçlerin neticesinde yeni bilgi üreten yapılar olarak nitelendirmiştir. Üniversitelerin bünyesinde yer alan araştırma merkezlerinin de benzer bir misyona sahip olduğunu belirten Bardakoğlu, KURAMER’in gerçekleştirmiş olduğu sempozyumlar dizisinin de bu amaca matuf olduğuna değinmiştir. Selefilik ya da Zâhirîliğin esasen mezhepler tarihinin ilgi alanı içerisinde yer aldığını belirten Bardakoğlu, bu zihniyetlerin ayrıca kelam, fıkıh, hadis, tefsir ve tasavvuf gibi disiplinlerle de yakın temas halinde olduğunu vurgulamıştır. Son olarak her düşüncenin enine boyuna tartışılmasının önemine değinen Bardakoğlu, bu türden bir zenginliğe İslâm dünyasının şiddetle ihtiyaç duyduğunu belirterek sözlerini sonlandırmıştır.

Prof. Dr. Ali Bardakoğlu’nun açılış konuşmasının ardından Prof. Dr. Sönmez Kutlu, açılış konferansını gerçekleştirmiştir. Kutlu, “Gelenekçi-Zâhirî İslâm Anlayışının Zihniyet Analizi: Epistemolojik, Teolojik ve Kültürel Temelleri” başlığını taşıyan konuşmasında ilk olarak konunun karmaşıklığına temas etmiş ve böylesine girift bir konunun sadece bir sempozyumla her yönüyle halledilmesinin mümkün olmadığını vurgulamıştır. Konunun tarihsel süreç bağlamında ve farklı yönleriyle masaya yatırılacağını belirten Kutlu, sözlerine birkaç mukaddime ile başlamıştır. Kutlu, ilk olarak Selefilik ya da Zâhirîlik ile ilgili tartışmalarda bir kavram karmaşasının yaşandığını belirtmiştir. Kutlu’nun değindiği ikinci husus, zihniyet ya da mezheplerin sosyal değişme olgusunun dışında tutularak ilk ortaya çıktığı haliyle günümüze gelmiş gibi yansıtılmasının sakıncaları olmuştur. Kutlu’nun belirttiğine göre her insan,

hitaptan farklı ölçülerde hisse alır ve bu durumun bir neticesi olarak karşımıza çıkan yorum biçimleri mutlaklaştırılmaz. İslâm'ın ilk dönemlerindeki din algısıyla sonraki devirlerde varlık kazanan telakkilerin farklılığına değinen Kutlu, peygambersiz döneme uyum sürecinin de bir sonucu olarak farklı zihniyetlerin oluştuğuna vurgu yapmıştır. Kutlu'ya göre naslara farklı yaklaşımların sonucu olarak temelde üç ayrı bakış açısı ya da din söylemi varlık kazanmıştır. Kutlu, bu din anlayışlarını *akılcı*, *mistik* ve *zâhirî* din anlayışları olarak tasnif etmiş ve bu zihniyetler arasındaki geçişliliğe dikkat çekmiştir.

Kutlu'ya göre tarihte Zâhirîlik denildiğinde Dâvûd b. Ali ve İbn Hazm'ın oluşturduğu, fikhî yönü ağır basan bir düşünme biçimi anlaşılmalıdır. Oysaki Zâhirîlik, daha çok hayatın dış görünüşüne ve metnin lafzına takıntı derecesinde bağlılık gösterme biçimindeki bir anlayışa referansta bulunmaktadır. İlk Arapların tek düze yaşam standartları, böyle bir anlayışa zemin hazırlamış ve bu algı, ilk Haricîler'de metne ve zâhire bağlılık şeklinde kendini göstermiştir. Sonraki süreçte bu zihniyet, geleneği koruma ideali çerçevesinde ve re'y karşıtlığı zemininde Ashâbu'l-hadis tarafından sahiplenilmiştir. Geleneği koruma anlamında Zâhirîlik, İslâm düşüncesinin tüm dönemlerinde temsil imkânı bulmuş fakat her dönemde sosyal şartlar bağlamında yeniden içeriklendirilmiştir. Örneğin Dâvûd b. Ali'nin çerçevesini çizdiği Zâhirîlik, kıyas karşıtlığı zemininde varlık kazanırken bu yaklaşım biçimi, hadis taraftarlarınca akıl karşıtlığı zemininde işlevsel bir biçimde kullanılmıştır. Daha sonra ise Zâhirîlik, Fâtımîlerle birlikte Bâtınî/İsmailî yorumlar karşısında yeni bir anlam ve işlev çerçevesine oturtulmuştur. Daha çok İbn Hazm tarafından temsil edilen bu zâhirî anlayış, bâtınî zihniyetle mücadele bağlamında kısmî bir özgünlükle yeniden formüle edilmiştir. Böylece bu Zâhirîlik, fikhın belirlemiş olduğu sınırları aşarak itikat ve siyaseti de içine alan yeni bir bağlamla buluşmuştur. Endülüs Emevîleri'nin yıkılış sürecinde Zâhirîlik, yeniden gündeme gelmiş ve ilk üç neslin din anlayışının bugüne taşınması şeklinde tekrar yorumlanmıştır.

Kutlu, modern dönemlerde ortaya çıkan Selefîliğin anlaşılması sürecinde zâhirî düşüncede varlık kazanan bu kırılma ve farklılaşmaların çok iyi analiz edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Zira erken dönemlerdeki benzer formlarında olduğu gibi Moğol İstilasası ile birlikte lafızcı ya da zâhirî din anlayışı, bir tür kurtarıcı ideoloji olarak görülmüş ve İbn Teymiyye'nin de yeni formülasyonuyla kitap, sünnet ve âsârâ ittiba söylemiyle tekrar canlılık kazanmıştır. Şer'î siyaset vurgusu ve Şîîlik eleştirisinin de biçimlendirdiği bu anlayış, vahdet-i vü-

cûd felsefesiyle olan mücadele de işin içine katılarak yeniden yorumlanmıştır. Böylece Zâhirîliğin “öteki”si Sûfîlik olmuş ve selefî-zâhirî din anlayışı, yeni muhatap ya da muhataplar üzerinden biçimlenmeye devam etmiştir. Ancak bu dönemde yani hicrî VIII. asırda selefî düşünme biçimi, hâlâ müstakil bir yapı olarak Zâhirîlik’ten kopmamış, kendine özgü bir anlam alanıyla ve kavramsal çerçeveye kullanılır hale gelmemiştir. Kutlu’nun belirttiğine göre Selefîlik kavramının içeriği net olmamakla birlikte bu kavram, Zâhirîliğe yakın bir anlam alanına sahipti. Sonraki dönemlerde ise Osmanlı’nın çöküş sürecine girmesiyle birlikte selefî düşünce, Vehhâbilik şeklinde kendini göstermiştir. Sûfîlik ve Şîîlik eleştirisinin merkezî bir konuma sahip olduğu bu selefî algı, Vehhâbilîğin Selefîlik olarak sunulmasına ve Selefîliğin içerisinde akılcılığı da barındıran bir ıslah hareketi olarak takdim edilmesine neden olmuştur. Hilafetin kaldırılmasıyla birlikte ise Selefîlik, hilafetin ihyası ve Selefî dönüş çağrıları bağlamında yeni bir yorum alanına kavuşmuştur.

Kutlu’nun değerlendirmelerine göre sonuç olarak Selefîlik, Batılı algı çerçevesinde öze dönüş, fundamentalizm ya da ıslahat hareketi olarak lanse edilmiş ve daha farklı bir noktaya evrilmiştir. Cumhuriyet dönemiyle birlikte ise Selefîlik, Ehl-i sünnet çatısı altında kendisine yer bulmuştur ki Kutlu, bu tasnifin son derece sorunlu olduğunu özellikle belirtmektedir. Zira ne Selefîlik ne de Vehhâbilik, Ashâbu’l-hadis’in bile devamı niteliğinde değildir. Bu zihniyet daha çok Haricîler’e yakındır. Böylece modern dönemde Selefîlik yeni bir düzlemde ele alındı ve dinî-siyasî bir ideoloji olarak varlık kazandı. Dolayısıyla günümüz Selefîliği tek sesli bir yapıya sahip değildir. En radikalinden en ılımlısına varıncaya kadar farklı renkleri içerisinde barındırmaktadır. Son olarak Kutlu, hangi zihniyete ya da din anlayışına mensup olursa olsun, tüm düşünce geleneklerinin birlikte yaşama kültürüne sahip olması halinde daha makul ve anlamlı hale gelebileceğini aynı zamanda üretici olabileceğini belirterek sözlerini sonlandırmıştır.

Prof. Dr. Sönmez Kutlu’nun açılış konferansının ardından birinci oturuma geçilmiştir. Birinci oturum, oturum başkanı Prof. Dr. Hasan Onat’ın giriş konuşmasıyla başlamıştır. Onat, konuşmasında ilk olarak konunun güncelliğine değinmiş daha sonra ise bu tür konuların tartışılmasının İslâm’ın ve Müslümanların bekasıyla ilgili olduğunu vurgulamıştır. İslâm toplumlarında akan kanın durdurulması ve din adına işlenen cinayetlere bir son verilmesi gerektiğine değinen Onat, ancak bu durumda ilim adamlarının yazdıklarının ve

söylediklerinin bir anlamının olacağını ifade etmiştir. Bu noktada en temelde yapılması gereken ise şiddetin din ile meşrulaştırılmasının önüne geçmektir. Bunun mümkün olduğunu ifade eden Onat, insanların birbirlerini anlamaya çalışmasıyla sorunun büyük oranda halledilebileceğini belirtmiştir. Daha sonra usûl tartışmalarına geçen Onat, Mezhepler Tarihi araştırmalarında asıl olanın anlamak olduğunu belirtmiş ve yargılamaya dayalı yaklaşımlardan uzak durulması gerektiğini vurgulamıştır. Mezheplerin beşerî yapılar olduğuna da temas eden Onat, mezhep-zihniyet ilişkisi konusuna da girerek her mezhebin bir zihniyet olduğunu ancak her zihniyetin bir mezhep olmadığını vurgulamıştır. Bu bağlamda Selefîlilik de bir zihniyettir ve mezhep olarak nitelendirilemez.

Onat'ın giriş konuşmasının ardından Prof. Dr. H. Yunus Apaydın'ın "Zâhirî Anlayışın Fıkha ve Fıkıh Usûlüne Yansıması" başlıklı tebliğine geçilmiştir. Apaydın, konuşmasına ilk olarak kavram karmaşasına temas ederek başlamış ve İslâm'ın anlaşılmasına yönelik çabanın, İslâm'ın yaşanmasına yönelik çabaya kaydırılması gerektiğini ifade etmiştir. Zâhirî din anlayışına Ehl-i hadis zihniyetinin, bir yönüyle de Tarihselciliğin ilave edilebileceğini ileri süren Apaydın, bu zihniyetlerin en temel özelliklerinin metinle sürekli ilişki kurma hali olduğunu belirtmiştir. Daha sonra istidlâl ve ictihad kavramlarına değinen Apaydın, bu kavramlar üzerinden zâhirî zihniyetin daha iyi çözümlenebileceğini ifade etmiştir. Yorum, büyük oranda ictihadı kapsamaktadır ve bu kavramla ilgili büyük bir karmaşa yaşanmaktadır. İstidlâl ve ictihadın birbirinden ayrılması ise anlam ve yorumun birbirinden ayrılmasını beraberinde getirir. Anlam ve yorum arasındaki mesafenin sağlıklı bir şekilde belirlenmesinin nasların doğru anlaşılmasındaki önemine değinen Apaydın, artık uygulama aşamasına geçilmesi gerektiğini ve bu uygulamanın da yorumla olabileceğini vurgulamıştır.

Zâhirîler'in fakih olup olamayacağı sorunu ile konuşmasını sürdüren Apaydın, hükmün konuluş gerekçesinin olduğunu kabul etmeyen ve buradan hareketle bazı üst ilkelere ulaşamayan kişilerin fakih olarak nitelendirilemeyeceğini ileri sürmektedir. Din, şeriat ve fıkıh kavramları da iç içe kullanılmaktadır. Bununla birlikte bu kavramların kesişim noktaları vardır fakat bunlar farklı kavramlardır. Konuşmasına akıl ve re'y ayrımının gerekliliğine vurgu yaparak devam eden Apaydın, örneğin İbn Hâzım'ın akılcı olduğunu ancak din söz konusu olduğunda akılcılıktan ziyade teslimiyetçi bir duruş sergilediğini öne sürmüştür.

Apaydın, Zâhirîlik kavramıyla literal bir okunuşun yapıldığını ve “ne dedi” sorusunun cevabının arandığını ifade etmiştir. Bu çerçevede naslara yönelik üç tür yaklaşımdan söz edilebilir. Birincisi, lafızların zâhirine sarılmaktır ve bâtinî düşünce dışarıda tutulacak olursa hiçbir ekol, zâhire bağılıktan müstağni değildir. Zira dinin güvenliği, dilin güvenliğine bağlıdır. Dilin Şâri’ tarafından belirlenen sınırları aşıldığında din tehlikeye girer. İkincisi, Şâri’in maksadının lafızların zâhirinden anlaşılacağı ilkesine dayanmaktadır. Asıl maksat lafızda değildir ve bu anlayış genel olarak Bâtinîler tarafından temsil edilmektedir. Üçüncüsü ise Şâri’in maksadının lafızların zâhirleri ve anlamlarının birlikte değerlendirilerek bilinebileceği ilkesine dayalıdır. Üçüncü yaklaşım oldukça karmaşıktır ve zâhir ile anlam arasında makul bir denge tutturmak son derece zordur. Bâtinîler ve Zâhirîler’in dışında kalan ana kitle üçüncü gruba dâhildir. Selefi zihniyet ile Ehl-i hadis zihniyeti ise tercihini daha çok zâhirden yana kullanma eğilimindedir. Zâhirîliğin üç temel özelliği bulunduğunu belirten Apaydın, bunlardan birincisinin literal nasçılık ikincisinin rasyonalite karşıtlığı, üçüncüsünün ise mezhep karşıtlığını da içerisinde barındıran taklit karşıtlığı olduğunu ifade etmiştir.

Yunus Apaydın, “Zâhirî Anlayışın Fıkha ve Fıkıh Usûlüne Yansıması” başlıklı tebliğinde bir fıkıh usûlcüsü gözüyle aynı zamanda problematiğin felsefi, epistemolojik ve dilbilimsel boyutlarını da işin içine katarak meseleyi farklı açılardan ele almıştır. Apaydın’ın tebliğinin başlığı, zâhirî fıkıh usûlünün somut verilerle ele alınacağını ihsas ettirse de konu, daha çok teorik bağlamda ele alınmış, bu durumun bir neticesi olarak sorun, kavramlar ve sınıflandırmalar üzerinden gerçekleştirilen bir zihniyet analizi şeklinde tahlil edilmiştir. Apaydın’ın tebliğinin en ayırt edici yönlerinden biri, sürekli ve yoğun anlama çabasının zihinleri devamlı olarak metinle temas kurmak zorunda bırakması yönündeki tespittir. Apaydın, bu hususu bir sorun olarak görmüş ve bu yaklaşımın insanları Zâhirî din anlayışına yaklaştıracığını iddia etmiştir. Apaydın’ın temas ettiği bir başka husus ise yorum kavramının ictihadı kapsamakla birlikte Zâhirîliği karşılamayacağı yönündedir. Bu doğrultuda anlam ve yorum arasındaki mesafenin makul bir seviyede tutulması gerektiği yönündeki vurgu, Apaydın’ın tebliğinin ayırt edici yönlerinden bir başkası olarak karşımıza çıkmaktadır. Konuşmasında fakih olmanın kriterlerine de değinen Apaydın; din, şeriat ve fıkıh kavramlarının aynılaştırılamayacağına dikkat çekmiştir. Buradan hareketle fıkıhın dinleştirilemeyeceğini ancak dinselendirilebileceğini vurgulamış, akıl ve re’y kavramlarını birbirinden ayırarak soruna farklı bir açılım kazandırmıştır.

Konuşmasında sık sık zâhirî düşünce sisteminin literal karakteristiğine vurgu yapan Apaydın, naslara yaklaşım konusunda, içerisinde Zâhirîliğin de olduğu üçlü bir tasnifte bulunmuştur. Bu tasnifte dikkat çeken husus ise Bâtınîlik dışındaki tüm zihniyetlerin zâhirî epistemoloji ve usûl anlayışıyla bir şekilde temasının olduğunu belirtmesidir. Apaydın'ın dil güvenliği-din güvenliği ilişkisi konusunda söyledikleri de dikkat çekicidir. Meseleyi zâhirî düşünce bağlamında irdeleyen Apaydın, dinin güvenliğinin dilin güvenliğine bağlanmasının zâhirî usûl açısından kritik bir öneme sahip olduğunu vurgulamıştır. Apaydın'ın bu tahlilinin son derece analitik olduğunu belirtmek gerekir. Apaydın'ın dikkat çektiği bir başka husus ise zâhirî ve bâtinî anlayışın bir şekilde telif edilebileceği, ancak bir anlamda bu ikisini harmanlayarak anlam ile yorum arasında denge kurmak durumunda bulunan diğer zihniyetlerin içine düştüğü paradoksal durumun karmaşıklığıdır. Zira anlam ile yorum arasındaki mesafeyi makul bir noktada tutmak zordur ve bu noktanın ihlali, her zaman salt zâhirî ya da bâtinî düşünceye kayma riski taşır.

Apaydın'ın tebliği, bir bütün olarak ele alındığında tebliğin farklı alt sorunlarını açımlayan birkaç problematikten oluştuğu ve tebliğde zâhirî din anlayışının fıkıh usûlü telakkisinin epistemolojik, felsefî bazen tasvirî bazen de dilbilimsel bir biçimde ele alındığı görülmektedir.

Birinci oturumun ikinci tebliği "Selefi Akımların İslâm Algısında Zâhirî-Lafzî Yorumun Yansımaları" başlığını taşımaktadır ve tebliğ Sayın M. Zeki İşcan tarafından sunulmuştur. İşcan, ilk olarak Selefilîği tanımlamış ve Selefilîğin doktriner bir yapı olmaktan ziyade dışardan almalara karşı dini yeniden ihya etme amacına karşılık geldiğini belirtmiştir. Selefi düşüncede asıl olan, her şeyin naslara indirgenmesi, mutlak lafzîleştirilmesi, her olgunun dinle irtibatlandırılması ve insanın düzen ya da kanun koyma noktasından uzaklaştırılmasıdır. Böylece Selefilik, hakikati geçmişe hapsetmektedir ve bir üst Müslümanlık tasarımı olarak da görülebilir. Selefilikte dinî metinler, ahlâkî ve manevî rehber olmaktan ziyade güvenilir bir sığınak hükmündedir. Selefilikte en fazla söz konusu edilen âyet, "*Hüküm, ancak Allah'ındır*" âyetidir. İşcan'ın belirttiğine göre bu âyetten hareketle hâkimiyet, cihad, mücadele, hilafet ve 'İslâm devleti'ne vurgu yapılır. Bütün bunlar da Selefilîğin din yorumunun kaybedilen hâkimiyete karşı oluşturulan bir hırsı içerdiğini göstermektedir. Dine ve nassa müracaat, bir tür siyaset yapma aracı olarak görülmektedir; zira şiddetin dine ihtiyacı vardır. Selefi metinlerin işlediği en önemli konulardan

biri, zafer vurgusudur. Nasçılık ile kapitalizm ve insan gücü arasında bir ilişki vardır. Yine nasçılık birlik özlemini içinde barındırır ve teklik vurgusu yapar. Oysaki farklı anlayışlar kaçınılmazdır. Buna rağmen İşcan'ın belirttiğine göre Selefilik, akidevî ve kültürel çeşitliliğe yönelik protest bir duruşu ifade etmektedir. Zâhire yönelik vurgu, ilâhî olanı tekil kılmaktadır. Nassa başvuru, akıl yürütme ve sorgulama yoluyla değil, ilâhî delillerin tartışılmadan kabul edilmesi ile birleşmektedir. Selefî metinlerde tevhid ilkesine çok fazla yer verilmektedir. Bu ilke, Allah alanına ait olmaktan çok toplum alanına ait bir ilke şeklinde belirir. Toplumsal tevhid vurgusu, her anlamda ve her düzeyde tekliği içkindir. Böylece akide, düzen, iktisat, devlet sistemi ve kültür tek olmalıdır. İşcan'ın belirttiğine göre geçmişe ya da geçmişteki bir metne ne kadar referansta bulunulursa bulunulsun, asıl olan bugünü belirlemedir. Selefiliğin geçmiş vurgusu, günümüzün belirlediği algı sınırları çerçevesinde bir vurgudur. Selefî düşüncenin en önemli sorunlarından biri, geçmişle ne kadar ilişki kurulacağı noktasında yatmaktadır.

Zeki İşcan, "Selefî Akımların İslâm Algısında Zâhirî-Lafzî Yorumun Yansımaları" başlıklı tebliğinde Selefilik bir anlamda da Zâhirîlik ve nasçılık olgularını modern dönemdeki yansımaları itibariyle aynı zamanda öne çıkan şahıslar ve yayınlar üzerinden analiz etmiştir. Konuşmasının başlangıcında Selefiliği doktriner değil de donuk, durağan ve muhafazakâr/savunmacı diyebileceğimiz bir şekilde tanımlayan İşcan, selefî düşünme biçiminin aynı zamanda bir ihya ve islah hareketi olduğunu belirtmiştir. Tebliğini daha çok tasvirî bir biçimde şekillendiren İşcan, bazen şiirlerden örnek vermiş bazen de zamanın ve zeminin çoğulluğu noktasından hareket ederek analitik tahlillerde bulunmuştur. Konuşmasında Selefilik ile nasçılık ve lafızcılık arasındaki ilişkiye sık sık dikkat çeken İşcan, bu düşüncede dinin temel paradigma işlevi gördüğünü ve insanın bir anlamda buharlaştığını vurgulamıştır. İşcan'ın dikkat çektiği konulardan biri de Selefiliğin hakikati geçmişe hâpsetme yönündeki alışkanlığıdır. Gerçekten de bakıldığında Selefilik, ânı ve geleceği geçmişten hareketle aynı zamanda geçmişle sıkı bir ilişki içerisinde tanzim etme anlayışı olarak nitelendirilebilir. Selefilikte dinî metinlerin işlevinden ve en çok değinilen "Hüküm, ancak Allahındır" âyetinden bahseden İşcan, hükmü Yaratıcı'ya ait kılan âyetin birçok dünyevî uygulamaya tatbik edildiğine dikkat çekmiştir. Oysa İşcan'ın da genel hatlarıyla ortaya koyduğu gibi metni anlayan da yorumlayan da uygulayan da insandır; fakat selefî düşüncede insan neredeyse bu-

harlaşmıştır. İşcan'ın belirttiğine göre katı nasçılık, -Selefilikte de görüldüğü gibi- birliğe ve teklige götürür ancak hayatın akışı, gerçeğin böyle olmadığını çok net bir şekilde göstermektedir. Selefilik, Zâhirilik ve nasçılık ile alakalı çok sayıda çözümlenmeye yer veren İşcan, netice itibariyle selefi ideolojinin en büyük açmazının geçmiş ile şimdiyi tekil bir hakikat olarak görme noktasında yattığını belirtmiştir. Gerçekten de Selefi telakki aşırı savunmacı hassasiyeti nedeniyle geçmiş ile şimdi arasındaki ontolojik boşluğu görememekte, bu durum da geçmişin şimdinin kalıplarına sığdırılarak ânın kendi özgünlüğünün yitirilmesine neden olmaktadır. İşcan'ın da belirttiği gibi yine de ânın gerçekliği kendi haşmetini korumakta ve geçmiş algısı dahi ânın perspektifiyle biçimlendirilmektedir.

Sempozyumun ikinci oturumunun ilk tebliği, "Günümüz Zâhirî-Selefi Çevrelerin Hadis Algısı ve Literalizm Sorunu" başlığını taşımaktadır ve Sayın M. Emin Özafşar tarafından sunulmuştur. Oturum başkanı Sayın İsmail Hakkı Ünal, ilk konuşmacıya söz vermeden önce kısa bir değerlendirme konuşması yapmış ve "dinî metin" olgusu üzerinde durmuştur. Ünal'a göre dinî metinden ne kastedildiğinin net bir şekilde ortaya konması gerekir. İslâm kültürünün temel referans metinleri dinî metin midir yoksa sadece Kur'an mı dinî metin olarak görülmelidir? Ünal'a göre Kur'an ve sahih sünnet dışındaki metinlerin dinî metinler olarak nitelendirilmesi, anlamayı zorlaştırmaktadır. Bu zorluk, zâhirî, bâtinî ya da diğer yorum biçimlerinin anlama ameliyesini daha karmaşık bir hale getirmektedir. Bu doğrultuda dinî olmayan metinler, tenkit süzgecinden geçirildikten sonra anlama ve uygulama safhasına geçilmelidir.

Ünal'ın kısa giriş konuşmasından sonra Özafşar söz almış ve konuşmasına Selefilik kavramını somut, beşerî, tarihsel ve toplumsal yönleri itibariyle ele alma çabası içerisinde olacağını belirterek başlamıştır. Tebliğini daha çok XX. yüzyıl Selefilikinin kült isimlerinden biri olan Nâsiruddîn el-Elbânî özelinde kurgulayacağını belirten Özafşar, ilk olarak Selefilik'in İslâm'ın ilk dönemlerinden itibaren varlık kazanmış bulunan bir fenomen olduğunu dile getirmiştir. Ona göre, Selefilik, tarihsel süreçte beş temel kırılmaya maruz kalmıştır.

İlk kırılma psikolojik bir mahiyet arz etmektedir ve I. asrın son çeyreğinde Irak bölgesinde gerçekleşen bir Arap-Mevalî ayrışmasına dayanmaktadır. Bu ayrışma, aynı zamanda Ehl-i hadis-Ehl-i re'y ayrışmasına zemin hazırlamıştır.

Toplumsal kırılma olarak nitelendirilen ikinci kırılma, Mihne hadiseleri ile gün yüzüne çıkmış ve çok yönlü bir ayrışma ve rekabet ortamının varlık ka-

zanmasına neden olmuştur. Bu süreçte Ehl-i hadis için Haşeviyye kavramının kullanılması ve bu kullanımın sonraki devirlere aktarılması, Ehl-i hadis çevrelerinin tabiatına, karakterine ve sathîliğine göndermede bulunan bir kavram olarak işlev görmüştür.

Selefilik'in tarihsel serüvenindeki üçüncü kırılma, Şâfiî-Eşarîlerle Hanbelîler arasındaki gerilimden neşet etmiştir ve daha çok Moğol İstilası'nın etkileri bağlamında İbn Teymiyye ile varlık kazanan doktriner bir kırılma şeklinde kendini göstermiştir.

Dördüncü kırılma, Vehhâbilik'in ortaya çıkmasıyla yaşanmıştır ve özünde politik bir kırılmadır. Vehhâbilik, selefî düşüncenin bir toplum ve devlet mefkûresine dönüşmesini ifade etmektedir.

Beşinci kırılma, stratejik bir kırılmadır ve I. Dünya Savaşı'nın ardından Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasıyla eşzamanlı olarak Suudî Arabistan Krallığı'nın ortaya çıkmasıyla gerçekleşmiştir. Özafşar'ın belirttiğine göre bu beşinci kırılma göz önünde bulundurulmadan modern Selefilik'in anlaşılması mümkün değildir. Zira Osmanlı'nın tarih sahnesinden çekilmesiyle birlikte ana akım İslâm toplumlarının sürekliliğini sağlayan düşünce ve doktrin yapısı, etki gücünü yitirmiştir. Özafşar, Zâhirîlik'in Selefilik fenomenini açıklamada yetersiz kaldığını, Zâhirîlik'in etraflı ve kapsamlı bir metot içerdiğini ancak Selefilik'in bu tarz bir metottan mahrum bulunduğunu ifade etmiştir. Özafşar'a göre metinlerle ilişki bağlamında da Zâhirîlik ile Selefilik ayrılmaktadır.

Bir bütün olarak bakıldığında Özafşar'ın tebliğinde daha çok selefî düşüncenin tarihsel serüveni, kırılma noktaları üzerinden ortaya konmuş ve özellikle modern dönemdeki selefî şahsiyetlerin selefî/zâhirî anlayışları daha çok menkıbeleri, din ve ilim/hadis anlayışları zemininde analiz edilmiştir. Sempozyumun son tebliği Sayın Mustafa Öztürk tarafından sunulmuştur ve "Zâhirî/Liberalist Anlayışın İslâm Düşüncesindeki ve Çağdaş Selefilikteki İzdüşümleri" başlığını taşımaktadır. Öztürk, konuşmasına ilk olarak Tarihselcilik-Zâhirîlik ilişkisine değinerek başlamış ve metinde içkin Zâhirîlik/zâhirî söylemin yeterince gündeme getirilmediğini, Zâhirîlik'in daha çok metin ile olan ilişkisi bağlamında ele alındığını vurgulamıştır. Öztürk'e göre bu konu; öznesi, antropolojisi, metnin kendisi ve muhatapla ilişkisi gibi değişkenler üzerinden ele alınmalıdır. İnsan, soyutlayarak anlayan, anlamı katmanlı gören bir varlıktır. Bazı insanlar ise verili durumu esas almakta ve metnin anında zihne yansıyan anlamıyla iktifa etmektedir. Öztürk'ün belirttiğine göre zâhirî anlama biçimi-

nin ilk örneklerine sahâbe döneminde rastlamak mümkündür. Bununla birlikte zâhirî düşünce sistemini tâbiîn dönemi ile birlikte başlatmak daha doğru olacaktır. Zira sahâbe dönemi ile tâbiîn döneminin Kur'an tasavvuru birbirinden farklıdır. Tâbiîn döneminde Kur'an, daha lafızcı ve literal bir bakış açısıyla anlaşılma yoluna gidilmiştir. Öztürk'e göre erken dönemlerden itibaren varlık gösteren zâhirî düşünce sistemi, daha çok Ehl-i hadis ile ilişkilendirilmekle birlikte Ehl-i re'y dâhil birçok düşünce geleneğinde temsil imkânı bulmuştur.

Zâhirî düşünce sisteminin en ayırt edici yönlerinden biri, yorumu dolayısıyla da insan faktörünü devre dışı bırakmasıdır ki bu husus, zâhirî düşünceye abartılı bir özgüven katmakta ve bu düşüncenin temsilcileri, kendilerini Allah adına konuşan bireyler olarak görmekte-dirler. Zâhirîliğin en önemli özelliklerinden biri te'vil karşıtlığıdır ki esasen burada yapılan kategorik bir te'vil karşıtlığı değil kendileri dışında kalanların te'vil anlayışlarına yönelik bir karşı duruştur. Zâhirî düşüncenin kült ismi, İmam Şâfiî'dir. İmam Şâfiî, zâhirî düşüncesini umum ve zâhir kavramları üzerine kurar. Hüccet, sebebin hususiliğinden değil lafzın umumiliğinden çıkar. Mesele, lafız ile beyan arasındaki ilişkiden ibarettir. Zâhirî düşüncenin temel hususlarından biri de kitapta her şeyin bulunabileceği yönündeki vurgudur ve bu anlayışta insan faktörü oldukça siliktir. Öztürk'e göre zâhirî düşüncenin temelleri önce metinde aranmalı daha sonra metinle ilişki biçimi olarak Zâhirîlik tartışılmalıdır.

Sayın Mustafa Öztürk'ün tebliğinin en fazla öne çıkan yönlerinden biri, Zâhirî/Literalist anlayışın daha çok kutsal metindeki tezahürleri ve tarihsel kökleri itibariyle ele alınması, modern dönemdeki yansımalarının ise görece ihmal edilmiş olmasıdır. Öztürk'ün konuşmasında ilk dikkat çektiği husus, zâhirî söylemin Kur'an'daki durumunun tespitine ve önemine dönük olmuştur. Gerçekten de Öztürk'ün de belirttiği gibi bir anlama biçimi olarak Zâhirîlik ya da metne Literalist yaklaşım, genelde metinde içkin bir olgu olarak görülmemekte ve bu olgunun daha çok metinle dışsal bağlamda kurulan bir ilişkinin neticesi olarak ortaya çıktığı dillendirilmektedir. Oysaki sorunun tespitindeki ilk hareket noktası, metnin kendi zâhirî dokusu olmalı, daha sonra ise metin ile literal anlayış ilişkisi, farklı değişkenler üzerinden diyalektik bir biçimde ele alınmalıdır. Öztürk'ün dikkat çektiği bir başka husus ise Zâhirî/Literalist anlayışın geçmişinin İslâm toplumunun ilk devirlerine kadar götürülebileceği yönündeki tespitidir. Yine diğer konuşmacılara ek olarak Öztürk'ün de ifade ettiği gibi Zâhirîlik, daha çok Ehl-i hadis ile anılmakla birlikte aslında

neredeysse tüm zihniyetlere farklı tonlarda rengini veren bir fenomen olarak tarihte yer edinmiştir. Bu olgusal durum, aynı zamanda zihniyetler arasında etkileşime kapalı kalın duvarların olmadığı ve oranları farklı olsa da zihniyetler arasında kesişme zeminlerinin bulunduğu gerçeğine atıfta bulunmaktadır.

Öztürk'ün tebliğinde işaret ettiği bir başka husus ise zâhirî düşünce sisteminde insan gerçeğinin olabildiğince ötekileştirildiği, buna bağlı olarak da zâhirî düşüncenin Allah ile olan sıkı ilişkisi üzerinden muhkem bir zemine oturduğu yönündedir. Zira bu anlayışa göre insan ve anlama/yorumlama çabası devre dışı bırakıldığında metin saflığını korumakta, bu yönüyle de kutsalın yörüngesinin dışına çıkma tehlikesini bertaraf etmektedir. Öztürk'ün konuşmasında te'vil karşıtlığı da gündeme gelmiş ve salt bir te'vil karşıtlığının esasen zâhirî epistemolojide dahi olamayacağı vurgulanmıştır. Zâhirî düşüncenin kült isminin İmam Şâfi' olduğuna, temel paradigmasının ise umum ve zâhir kavramları etrafında oluşturulduğuna değinen Öztürk, bu düşünce sisteminde kitapta her şeyin bulunabileceğine dair anlayışın da azımsanamayacak bir etkiye sahip olduğunu belirtmiştir. Öztürk'ün tebliği, bir bütün olarak ele alındığında tebliğde Zâhirî/Literalist anlayışın farklı geleneklerdeki uzantıları üzerinden analiz edildiği ve bu zihniyetin anlaşılmasında metinlerin rolünün zannedilenden daha fazla ve öncelikli bir role sahip olduğu vurgulanmaktadır. Bununla birlikte Öztürk'ün sunumunda Zâhirî/Literalist din yorumunun çağdaş Selefîlikteki yansımaları, son derece önemli olmakla birlikte kendisine yeterli oranda yer bulamamıştır. Yine de belirtmelidir ki tebliğ, Zâhirî anlayışın tarihsel köklerini farklı geleneklerdeki tezahürleri üzerinden derinlikli bir biçimde tahlil etmiştir.